

De Schaal van De Lerma

Het oorlogsverleden van de Stolberglaan

door Rudo den Hartog

De schaal van De Lerma
Het oorlogsverleden van de Stolberglaan
2011 [tweede druk 2016]

Inhoud

1. Inleiding
2. De eerste evacuatie
3. De tweede evacuatie
4. De droevige steen
5. Na de oorlog

Bijlagen

- a. Verslag bijeenkomst 15 september 2010
- b. Brief A. Godijn, Stolberglaan 43, d.d. 31 mei 1940 aan B. en W. van Utrecht
- c. Lijst bewoners Stolberglaan rond 1945
- d. Geraadpleegde literatuur

1. Inleiding

Op maandag 15 september 2010 vond in de aula van de begraafplaats St. Barbara een bijzondere bijeenkomst voor bewoners van de Stolberglaan plaats. De bijeenkomst stond in het teken van de overdracht van “de schaal van De Lerma”, een keramisch object dat symbool staat voor de saamhorigheid van de bewoners van de laan tijdens de Tweede Wereldoorlog. De schaal moet als collectief bezit van de laan beschouwd worden. In de hierna volgende hoofdstukken wordt de herkomst van de schaal toegelicht en wordt een beeld geschetst van de Stolberglaan in de jaren '40-'45.

2. De eerste evacuatie

Felix Ebbers, kleinzoon van F.H.H. Herold die op Stolberglaan nr. 1 woonde, was bij het uitbreken van de oorlog negen jaar en woonde zelf in de Nassastraat op nr. 40, hoek Graaf Adolfstraat. De oorlog begon, zoals bekend, in mei 1940 en het zou nooit meer hetzelfde worden. Je moet je voorstellen hoe de Stolberglaan er begin '40 uitzag. Eigenlijk niet heel veel anders dan nu, behalve dat er geen auto's waren. Het was er erg stil, zo stil dat de mensen uit de omgeving er op zomeravonden naar de nachtegallen kwamen luisteren. De laan was alleen bereikbaar via de Graaf Adolfstraat en liep dus naar beide kanten dood. Alleen fietsers –en die waren er veel- konden via ‘het holletje’, een aflopend paadje richting Rosarium, doorsteken.

Felix stond even na 10 mei 1940 met grootvader Herold bij het Rosarium te luisteren naar het gebrom van ongekend veel overvliegende vliegtuigen. Dat hoorde je niet dagelijks. “Luister, Felix,” zei Opa, “nu is het echt wel oorlog”. De kleine Ebbers vroeg voor de vorm nog waarom het oorlog was, maar had eigenlijk meer belangstelling voor de hond. Er kwam meer duidelijkheid over wat ‘oorlog’ betekende, toen een paar dagen later de hele laan moest evacueren vanwege het beschietingsgevaar bij het opschuiven van de Waterlinie. Daartoe had de legerleiding besloten na het verlies van de Grebbelinie die de hevige Duitse aanvallen niet had kunnen keren. Het was de bedoeling van Generaal Winkelman en zijn staf om een eerste verdedigingslinie vlak voor Utrecht te leggen, langs Fort De Bilt en de Lunetten en het leger vervolgens terug te trekken achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie die zich ten westen van Utrecht bevond, de Vesting Holland dus. Om risico's voor de burgerbevolking te voorkomen, kregen de bewoners van de polders rond Utrecht, maar ook de bewoners van de huizen aan de Stolberglaan die het schootsveld zouden belemmeren, het onverbiddelijk consigne, hun woning te verlaten. Lou de Jong (litt.1):

‘Voor die evacuatie (die nog gevolgd kon worden door de evacuatie van ca. honderdtwintigduizend burgers uit de hoofdweerstandstrook van het oostfront, welke een groot deel van de stad Utrecht omvatte) lagen de plannen gereed.’

Burgemeester Ter Pelkwijk noteerde in zijn dagboek: ‘Bel departement van Binnenlandsche Zaken op over moeilijkheden voor evacuatie. Wijs met klem op de verwarde toestand met treinenloop. Er wordt mede akkoord gegaan, dat alleen het oosten en het noord-oosten van de stad plaatselijk zullen worden ontruimd’.

De gebeurtenissen volgden elkaar toen snel op. Ongeveer de helft van de gezinnen vond onderdak bij familie elders in Utrecht of in het land, maar voor de anderen kon niet op korte termijn een oplossing gevonden worden. Door het spontane aanbod van de heer Herold, die directeur was van de N.V. Uitgeversmaatschappij Neerlandia (die o.a. de *Utrechtsche Courant*, later *Het Centrum* uitgaf) werd een adequate oplossing

geboden door ze in zijn bedrijfspann aan de Kromme Nieuwegracht 64 – 66 te huisvesten. Die situatie heeft enkele dagen geduurd. Na de capitulatie van het Nederlandse leger konden de bewoners weer naar de laan terugkeren.

De jonge Ebbers ziet de kantoorruimten aan de Kromme Nieuwegracht nog voor zich: overal matrassen en dekens en door elkaar lopende mensen. Hij moest en wilde samen met zijn speelkameraadjes niets liever dan voor de honden zorgen die ook meegekomen waren. Hoewel ze de gespannen sfeer wel voelden, ontging hun toch de ernst van de zaak.

Na enkele dagen –dus na de capitulatie- mochten de bewoners weer naar de laan terugkeren.

De dreigementen van de agressor logen er niet om. Boven Utrecht werden pamfletten uitgestrooid, waarin onder meer –inclusief spel- en schrijffouten- te lezen viel:

‘Hierdoor vorder ik den Commandant te Utrecht op, den doellozen strijd op te geven en de stad over te geven om de stad zelf en de inwoners het lot van Warschau te besparen.

Ik vorder U op, Uwe onvoorwaardelijke overgave te seinen (Frequenz 1102 kHz, Roepteken: hol).

Anders zou ik tot mijn spijt gedwongen zijn de stad Utrecht als Vesting te beschouwen en den aanval onder inzet van alle militaire middelen te beginnen.

De verantwoording voor alle daaruit voortvloeiende gevolgen ligt uitsluitend bij U.

De Duitse Opperbevelhebber¹

Als het Nederlandse leger zich niet had overgegeven, was Utrecht na Rotterdam ten prooi gevallen aan de bommeneskaders van de Duitse *Luftwaffe*. Dat tij was dus gekeerd, maar het betekende niet dat oorlog verder geruisloos aan de laan voorbij zou trekken.

• De restanten van wat eens de Juliana van Stolberglaan was.

Bijna had de Stolberglaan er zo uitgezien (dit is Den Haag na het bombardement op het Bezuidenhout, 3 maart 1945)

¹ Opperbevelhebber was Generalfeldmarschall Georg von K  chler (1881 – 1968)

Later tijdens de oorlog kreeg de laan een grimmiger aanzien, vooral omdat de laan in feite aan de uiterste rand van de bebouwde kom van Utrecht lag. Langs de sloot die toentertijd de afscheiding met het kerkhof vormde, werden mansdiepe gaten gegraven, schuttersputten, bedoeld om bij schermutselingen dekking te kunnen zoeken. Door de jeugd werden ze natuurlijk als spelobject gebruikt.

Nog weer later werd de laan aan de Noordoostkant, dus bij het bruggetje, afgesloten met grote houtblokken, omwikkeld met prikkeldraad. De kinderen raakten daarmee hun speelterrein langs de Ridderschapsvaart kwijt, waar voorbereidingen waren getroffen voor de aanleg van de grote rondweg (de huidige Waterlinieweg).

In de loop van de oorlog werd op de begraafplaats luchtafweergeschut geïnstalleerd, vooral ter bescherming van de HH officieren die in de laan werden gehuisvest (zie hoofdstuk 3). De vorige eigenaar van nr. 41 weet de scheuren in de plafonds van het pand geheel aan de activiteiten van deze *Flak* (Fliegerabwehrkanone) die geallieerde vliegtuigen uit de lucht probeerde te halen.

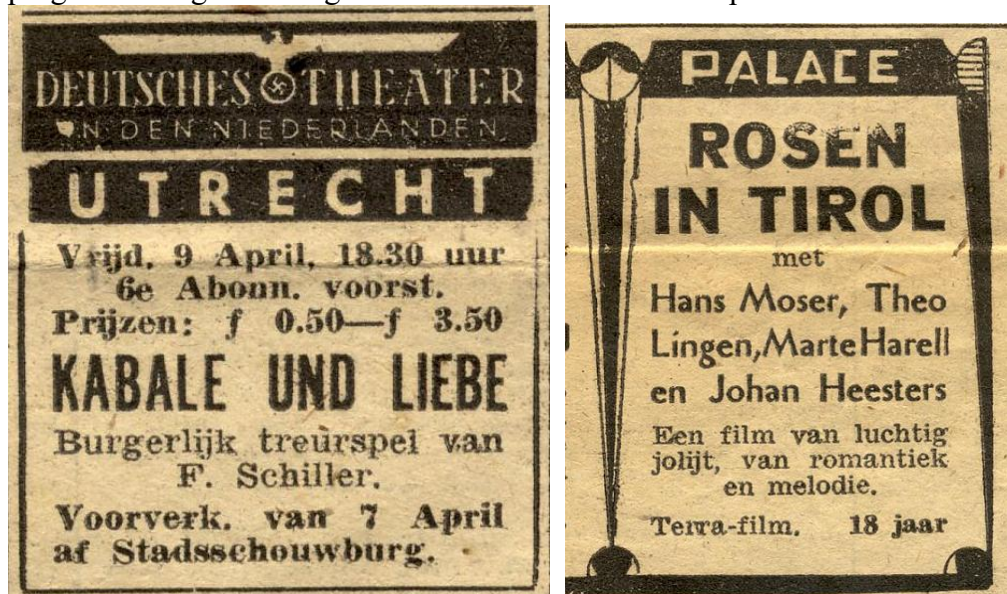
26 april 1941. 25-jarig huwelijksfeest van het echtpaar Millius-Steenhuizen, Stolberglaan 19. De ramen zijn afgeplakt met plakband tegen scherven vanwege het luchtafweergeschut. De bovenzijde is afgeschermd met verduisteringsgordijn.

Ondanks alles ging het leven in de Stolberglaan gewoon door. Op 22 april 1943 trouwde bij voorbeeld tandarts Sam Weisfelt, zoon van P. Weisfelt (nr. 13):

Utrechtsch Nieuwsblad, 8 april 1943

En je kon natuurlijk naar de Schouwburg of naar de film, alleen werd de programmering daarvan geheel en al door de bezetter bepaald:

De oorlogssituatie versterkte de saamhorigheid in de laan. Dat was bijzonder, omdat er onder de bewoners ook NSB-gezinnen waren. Wie dat precies waren, was onder de jeugd een stiekem fluisteronderwerp. Omdat NSB-ers in het algemeen als verraders bekend stonden, was het aanroeren van dit onderwerp niet ongevaarlijk (en dus spannend!). Achteraf, na de oorlog, kon worden vastgesteld dat de twee tot drie gezinnen die NSB-lid of sympathisant geweest waren, zich ten opzichte van de andere bewoners loyaal hebben opgesteld en –ook al moeten ze kennis gedragen hebben van bepaalde ondergrondse activiteiten – deze niet hebben doorgebriefd aan de Duitse autoriteiten.

Die ondergrondse activiteiten bestonden bij voorbeeld uit onttrekking aan de *Arbeitseinsatz*. Alle mannen en jongens vanaf een bepaalde leeftijd werden hiertoe in principe opgeroepen, voor velen reden om subiet onder te duiken. Ook toen het Naziregime zijn ware aard liet zien en stelselmatig Joden ging vervolgen, nam het aantal onderduikers toe. De Stolberglaan bood hiertoe mogelijkheden te over, doordat de kruipruimten onder de huizen met elkaar verbonden waren en je dus zonder problemen van het ene naar het andere huis kon vluchten. Ook tussen de vloer van de eerste verdieping en de suitedeuren van de begane grond kon een onderduiker zich gemakkelijk verborgen houden. Maar verraad aan de Duitsers zou fataal geweest zijn. Ebbers: ‘zelfs wij, kinderen, hoorden pas later waar onderduikers gezeten hadden’. Dat gold ook voor het bezit van de vaak met beperkte hulpmiddelen in elkaar geknutselde radiootjes, waarmee de Engelse zender *Radio Oranje* opgevangen kon worden. Ook het verspreiden van illegale krantjes of van nieuwspamfletten die door de geallieerden uit vliegtuigen werden afgeworpen, zoals *De Vliegende Hollander* (zie afbeelding) was strafbaar.

L A S T G E V I N G
=====

Het Bureau van den Beauftragte van den Rijkscommissaris voor de Provincie Utrecht draagt mij op U te vorderen voor werkzaamheden nabij het Fort de Klop.

U dient zich daartoe te melden op 29 en 30 Juni en 1 Juli 1944.

telkens des voormiddags 8 uur, aan het Fort de Klop, voorzien van een schop.

Het niet voldoen aan deze vordering is strafbaar ingevolge de desbetreffende bepalingen.

MAARTENSDIJK, 15 Juni 1944.
De Burgemeester van Maartensdijk,

H.C.A. Benthem

Den Heer 's-Jacoblaan 45

ALHIER.

Naarmate de oorlog vorderde, werd de houding van de bezetter grimmiger en moesten alle mannen van 18 tot 35 jaar (vanaf 1944 zelfs 17 tot 40 jaar) zich op het arbeidsbureau melden. Dat was het moment waarop menigeen onderdook, en dus ook in de Stolberglaan. Door middel van razzia's (het stelselmatig uitkammen van een straat of een buurt) en op aanwijzing van verraders probeerde de Duitse overheid de mannen die zich aan deze verplichting onttrokken, alsnog op te sporen.

**MARSCH VAN DEN DUITSCHEN
ARBEIDSDIENST.**

's-GRAVENHAGE, 10 Juli. (A. N. P.).

— Wij vestigen de aandacht er op, dat Zaterdag 12 Juli te 15.00 uur eenige afdeelingen van den Duitschen Arbeidsdienst de Haagsche straten zullen verlevendigen.

Twee groepen zullen marcheerden achter haar muziekkorpsen en vaandels.

Wij zijn er van overtuigd, dat deze marsch van de jonge arbeidsmannen niet zal nalaten, indruk op de bevolking te maken. Het is ons bekend, hoe marcheerende Arbeidsdienstcolonnes in Duitschland door de toeschouwers met geestdrift, werden begroet, omdat in den Marsch van den arbeidsdienst zooveel jeugdige gloed en vreugde liggen, dat men er door beziel wordt.

De marsch beteekent voor Den Haag een gebeurtenis, die met belangstelling in te gemoet kan worden gezien.

Aankondiging in De Telegraaf van 11 juli 1941. Soortgelijke marsen werden ook in Utrecht gehouden.

Stolberglaan 43 werd bewoond door de NSB-er P. Montagne (inspecteur van de Radiodienst van Philips). Dat hij NSB-er was, stak hij niet onder stoelen of banken, hij liep rond in het zwarte uniform van de Beweging. Het zusje van Felix Ebbers,

Mies, speelde graag met het dochttertje van Montagne, Marion, maar daar staken de ouders van Mies op een gegeven moment een stokje voor. Met NSB-kinderen speelde je niet.

Ten minste drie bewoners van de Stolberglaan hadden een illegale radio: P.W. Weisfelt, technisch hoofdamtenaar bij Rijkswaterstaat (nr. 13), Dr. J.A.A. Verlinden, leraar schei- en wiskunde aan het R.K. Lyceum (nr. 15) en dhr. Schröder, directeur van de Raiffeissenbank Utrecht (nr. 45). Het bezit van een radio was vanaf mei 1943 verboden. Alle toestellen moesten ‘tijdelijk’ worden ingeleverd. In het pand van Vroom & Dreesmann (nu Boekhandel Broese en Openbare Bibliotheek) aan de Oudegracht had de bezetter een depot ingericht, waar je tegen afgifte van een inleveringsbewijs je radiotoestel en andere ontvangapparatuur moest brengen. De administratie, op Duitse leest geschoeid, klopte wonderwel: na de oorlog kon iedereen op vertoon van het inleveringsbewijs zijn radio weer komen ophalen.

Op nr. 47 woonde de NSB-er Arie Godijn. Niet de eerste de beste, Godijn was lid van ‘den Hoogen Raad van Discipline der N.S.B.’. Hij was een succesvol aannemer; als projectontwikkelaar-avant-la-lettre bouwde hij de hele Stolberglaan en ging er zelf wonen. Tijdens de oorlog vervaardigde hij onder andere wegversperringen voor de Duitsers. Bij zijn berechting in 1947 beschreef *Het Vrije Volk* hem als ‘de lijkwitte, fanatiek NSB’er als hij was en nog steeds blijkt te zijn’. Maar tijdens de oorlog maakte Godijn zich vooral druk over de bureaucratie die het gevolg was van het Duitse streven naar perfectionisme. De brief van Godijn over de verstrekking van distributiekaarten en zijn conflicten met het ambtelijk apparaat is te mooi om niet te lezen (zie bijlage b).

Ir. F.E.D. Enschedé, hoofdingenieur bij de Provinciale Waterstaat van Utrecht woonde op nr. 53 en had in zijn achtertuin een betonnen schuilkelder laten bouwen, waar hij met zijn hele gezin in kon. Ir. Enschedé, familie van de Haarlemse drukker van o.a. bankbiljetten, Johan Ensched, was op alles voorbereid.

Onderduikers waren er te over. De Stolberglaan kende een heel ondergronds netwerk, dat vanwege de boogconstructies onder de vloer nauwelijks kwetsbaar was voor plotselinge huiszoekingen.

Op nr. 31 zat vanaf de hongerwinter de familie Romein ondergedoken (moeder Joods, vader in het verzet en dochter Yvonne, 6 jaar oud). Ondergedoken is eigenlijk teveel gezegd, ze woonden gewoon in het huis. De bewoners van nr. 31 hadden het huis n.l. moeten verlaten ten behoeve van Duitse officieren (zie hieronder De tweede evacuatie). Toen die Duitse inkwartiering voorbij was, keerden de bewoners niet meer terug en betrok de familie Romijn het pand. Saillant detail: het huis beschikte over elektriciteit, terwijl andere huizen in de laan zonder stroom zaten. Toen mevrouw Romijn de stofzuiger aanzette, kwam buurvrouw Tromp (nr. 33) haastig aanlopen met het verzoek om daarmee onmiddellijk op te houden, omdat het geluid op de sinds het vertrek van de Duitsers nog steeds werkende elektriciteit duidde. Het gevaar bestond dat de hele laan alsnog zou worden afgesloten.

Na de oorlog keerden de oorspronkelijke bewoners -het was een huurhuis- definitief niet meer terug en konden de Romijns er legaal blijven. Mevrouw Romijn bleef tot haar dood in 2012 in de Stolberglaan wonen.

Dochter Yvonne was blond en kon zich –mede daardoor- ook tijdens de oorlog vrij bewegen. Ze ging min of meer ‘illegaal’ naar een particuliere school (ze stond daar

vanwege haar half-joodse status niet ingeschreven) en mocht daar tegen niemand iets over vertellen, een zware opgave voor een kind van zes.

*Het Rosarium in 1942. Aan de poort het bordje **VOOR JODEN VERBODEN** (foto Nico Jesse)*

Het Rosarium was (evenals het Wilhelminapark) tijdens de Bezetting verboden terrein voor Joden. Verder maakten de Duitse autoriteiten het hek van het Rosarium aan de kant van de Stolberglaan dicht, omdat de laan werd afgesloten voor het publiek in verband met de inkwartiering van Duitse officieren (zie hoofdstuk 3). Die in- en uitgang is nooit meer opengegaan.

Nr. 1637

Ondergeteekende, _____
beroep _____
wonende te _____, adres : _____
deelt mede, dat hij/zij als Jood moet worden beschouwd ingevolge artikel 4 van
Verordening No. 189/1940 van den Rijkscommissaris voor het bezette Neder-
landsche gebied.

_____, 1941.

(handteekening)

TEKST VAN VERORDENING 189/1940 § 4

§ 4.

Begriffsbestimmung des Juden.

- (1) Jude ist, wer von mindestens drei der Rasse nach volljüdischen Gross-
elternteilen abstammt.
- (2) Als Jude gilt auch, wer von zwei volljüdischen Grosselternteilen abstammt und
 - 1) entweder selbst am 9. Mai 1940 der jüdischen Religionsgemeinschaft
angehört hat oder danach in sie aufgenommen wird, oder
 - 2) am 9. Mai 1940 mit einem Juden verheiratet war oder sich danach mit
einem Juden verheiratet.
- (3) Als volljüdisch gilt ein Grosselternteil ohne weiteres, wenn er der jüdischen
Religionsgemeinschaft angehört hat.

Artikel 4.

Begrip „Jood”.

- (1) Jood is een ieder, die uit ten minste drie naar ras voljoodsche grootouders stamt.
- (2) Als jood wordt ook aangemerkt hij, die uit twee voljoodsche grootouders stamt en
 - 1) hetzij zelf op den negenden Mei 1940 tot de joodsch-kerkelijke gemeente
heeft behoord of na dien datum daarin wordt opgenomen,
 - 2) hetzij op den negenden Mei 1940 met een jood was gehuwd of na dat
oogenblik met een jood in het huwelijk treedt.
- (3) Een grootouder wordt als voljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsch-
kerkelijke gemeenschap heeft behoord.

Ⓐ 4779 - '41

Blanco Joodverklaring (1941)

3. De tweede evacuatie

Het zal één, hooguit twee jaar voor het einde van de oorlog geweest zijn, dat de laan wederom moest evacueren. Nu was de reden dat de huizen gevorderd werden voor Duitse legerofficiëren. Het eerste huis van de laan, nr. 1 (het huis van de oude Herold dus) werd 'goed genoeg' bevonden voor de Duitse garnizoenscommandant. Overigens: de Duitsers –aldus Felix Ebberts– hebben het huis keurig bewoond en goed onderhouden, afgezien van de putjes in het parket vanwege de met ijzer beslagen legerlaarzen. Waarom nu speciaal de Stolberglaan uitgekozen werd voor Duitse bewoning, is nooit helemaal duidelijk geworden. Vermoedelijk was de hoofdreden de nabijheid van de Maliebaan, waar een concentratie van Duitse en NSB-instellingen gevestigd was. De representativiteit van de huizen zal ook een rol gespeeld hebben: ze waren pas een paar jaar oud, ruim gebouwd en voorzien van voor die tijd luxe

sanitair, keukens en rolluiken. Ze vielen qua welstand in de hoogste huurklasse (meer dan f 800,- per jaar). Verder was de laan goed te bewaken: aan het begin van de Stolberglaan en in de Graaf Adolfstraat werden “wegasperges” (houten palen met prikkeldraad omwikkeld) aangebracht, compleet met een Duitse schildwacht erbij. Ook werd er een Flak-eenheid (luchtafweergeschut) op de begraafplaats gestationeerd. Kortom, de laan veranderde -aldus Felix Ebberts- ‘in een onneembare veste’.

De bewoners die hun huis moesten verlaten, trokken voor een groot deel naar de wijk Oog in Al, die toen in aanbouw was. Sommigen zijn daar ook na de oorlog gebleven. Even voor de Hongerwinter van '44 / '45 werd de laan weer vrijgegeven en kon men in principe naar huis terugkeren.

Na *Dolle Dinsdag* (5 september 1944) waren al veel Duitsers, maar ook NSB-ers, in het zicht van de naderende nederlaag naar de *Heimat* teruggekeerd. De behoefte aan gevorderde woonruimte was daardoor minder groot.

4. De droevige steen

Wie vanuit de Stolberglaan richting Wilhelminapark loopt, passeert op het hoekje van de Prinses Marijkelaan en Oudwijk een bescheiden, maar keurig onderhouden monument: een bronzen plaquette met tien namen en een zware zwerfkei.

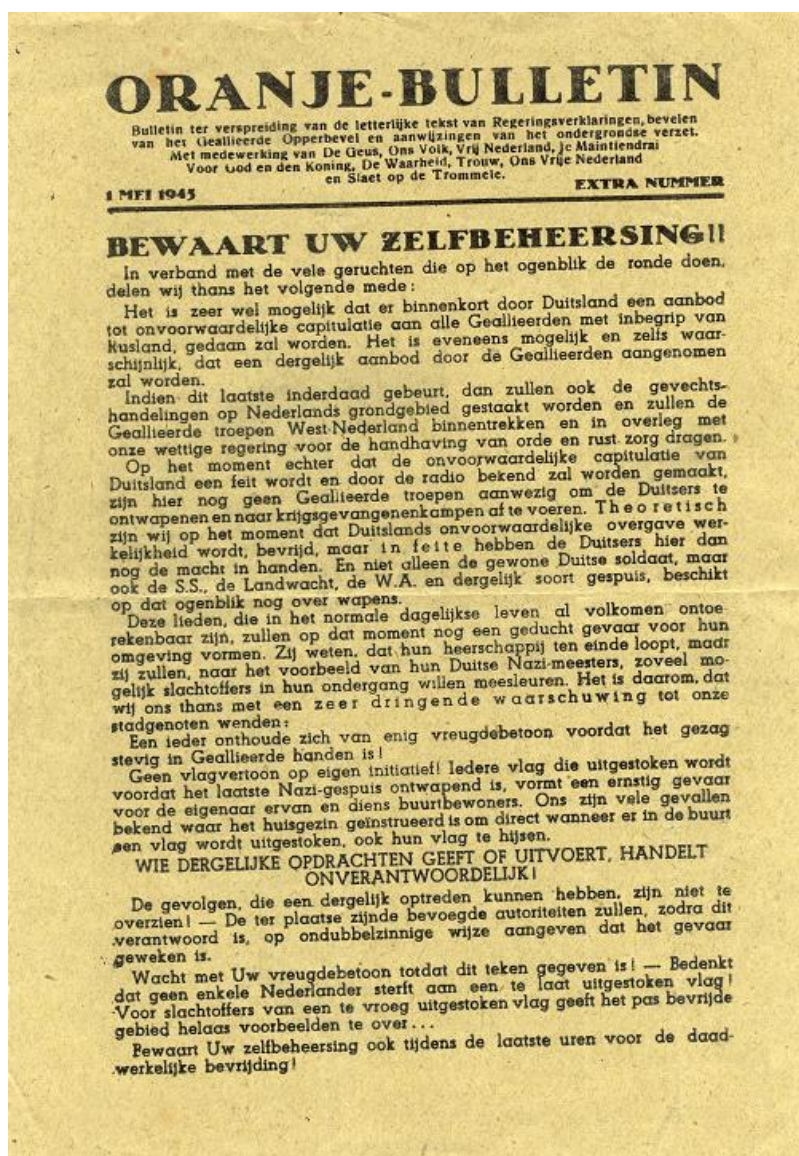
Het monument getuigt van een kleine tragedie die op 7 mei 1945 plaatsgreep, toen de oorlog in feite al afgelopen was en Britse en Canadese troepen 's middags via de Berenkuil en de Biltstraat Utrecht zouden binnentrekken. Over de toedracht doen verschillende lezingen de ronde, maar in hoofdzaak komt het hier op neer: 's ochtends om half tien marcheren 12 leden van de BS (Binnenlandse Strijdkrachten), onderduikers onder andere uit de Graaf Adolfstraat,² naar de Stadhouderslaan, hoe Willem de Zwijgerstraat, waar ze uit het depot van drogist W. Thies wapens uitgereikt krijgen. Daarna lopen ze richting Maliebaan. Daar is op nr. 15 het meldpunt waar de BS zich provisorisch zal installeren. De mannen dragen een helm, blauwe overalls met een oranje-blauwe armband en ze zijn met pistolen en vooral stenguns bewapend.

De armband van Theo van den Hurk, een van de gesneuvelde BS'ers

² Met name op het adres Graaf Adolfstraat 8 bij Jhr. De Brauw zaten veel onderduikers.

Op het kruispunt Oudwijk / Wilhelminapark / Koningslaan stuiten ze op acht Duitse soldaten die vanuit de Koningslaan een kapotte legertruck in de richting van de Emmalaan duwen. De BS'ers houden ze aan en ontwapenen de soldaten, waarop er zonder enige waarschuwing vanuit het Wilhelminapark geschoten wordt door Duitse militairen die het gebeuren hebben gadegeslagen. Ondanks de oproep tot zelfbeheersing (zie onderstaand Oranje-Bulletin) escaleert de zaak en komt het tot een vuurgevecht. Nu wordt er ook vanaf het kerkhof geschoten, waar luchtafweergeschut staat, en vanuit de Emmalaan. Daar brengen de Duitsers zelfs een klein kanon in stelling. De groep BS'ers splitst zich in tweeën: tien man in het gras, twee achter de muurtjes van de huizen aan de Nassaulaan³, maar de overmacht is te groot. De actie kost het leven aan tien BS'ers; Eryk Buchman (van oorsprong Pool en als SS-er gedeserteerd) houdt zich dood en de aan een arm gewonde Hans van Ameijde geeft zich over. Zij overleven de schietpartij.

³ Dit kleine laantje heeft een bewogen geschiedenis. Het heette van 1937 tot 1942 Prins Bernhardlaan, van 1942 – 1945 Nassaulaan, van 1945 tot 1954 Prins Bernhardstraat en sinds 1954 Prinses Marijkelaan. Ir. A.A. Mussert, leider der Nationaal Socialistische Beweging, woonde op nr. 4 (vh 3).

De namen op de plaquette bij de droevige steen luiden:

C. A. de Bode (Cornelis)	J.F.M. Meurs
G. Hoogewerff (Gerard)	J.P.M. Muus (Hans)
J.T. v.d. Hurk (Theo)	R.H.M. Regout (Robert)
P.A. v.d. Hurk (Paul)	P.J. Wefers Bettink (Petrus)
P.A.W. Laseur (Pieter)	I. Wessel (Isaak)

De huizen aan de Stolberglaan dragen nu nog steeds de sporen van het ongelijke gevecht: aan de gevel van nr. 19 zijn stukken uit de baksteen door kogelinslagen en bij nr. 13 zit in het kozijn op de eerste verdieping een granaatscherf.

5. Na de oorlog

Bekendmaking

Mejuffrouw Marietje Walraven, Kromme Rijnstraat 42, Utrecht, is ten onrechte kaalgeschoren. Aan haar kan een pruik worden afgeleverd.

Uit: Het Centrum (R.K. Dagblad), 11 mei 1945

Na de bevrijding hernam het leven zijn loop, ook in de Stolberglaan. De onderduikers konden zich weer vrij bewegen, de versperringen werden opgeruimd, de gesprongen ruiten hersteld.

Er werd uitbundig feestgevierd, voor zover dat met de beperkte middelen van dat moment mogelijk was. Van alles wat maar enigszins naar rood-wit-blauw of oranje zweemde, werden vlaggen gefabriceerd en de meisjes droegen bevrijdingsrokken van oranje-rood-wit-blauwe baantjes katoen. Blikken waarin rijst, conserven en biscuits gezeten hadden (oorlogsrantsoenen), werden in de nationale kleuren geverfd en opgestapeld, de bewoners organiseerden allerlei wedstrijden: zaklopen, hardlopen met een (hardgekookt) ei op een lepel en lopen op conservenblikken met touwtjes. Mevrouw Romijn (nr. 33) won een oranje 'bevrijdingsvaasje'.

Bevrijdingsvaasje (Leerdam, ontwerp A. Copier, 1945)

Meteen na de oorlog wordt het Nassaupark weer Wilhelminapark en de Nassaulaan, waar NSB-Leider Anton Mussert woonde, wordt omgedoopt tot Prins Bernhardstraat. Om elke herinnering uit te bannen aan 'de kleine dictator' zoals tante en echtgenote Rie hem noemde⁴, wordt zelfs de nummering aangepast (nummer 3 is geëlimineerd). Pas in 1954 krijgt de laan zijn definitieve naam: Prinses Marijkelaan.

Laangenoot Herold die zo genereus onderdak gegeven had aan een aantal geëvacueerde bewoners uit de laan, werd niet vergeten. De voormalige evacués lieten door de Italiaanse kunstenaar Luigi de Lerma⁵ een fraaie pronkschaal vervaardigen met daarop de tekst *Ter herinnering XIV Mei MCMXL*. De schaal ging vergezeld van een document, waarop de handtekeningen prijken van al diegenen, jong en oud, die van de gastvrijheid genoten hadden.

Hieronder volgen de namen van de dankbare evacués, voor zover mogelijk vermeld met het huisnummer in de Stolberglaan:

⁴ Liefkozend noemde ze haar neef Boems en hij haar Dar, omdat altijd in de weer was als een bezige bij. De koosnaam Boems leidde tijdens de oorlog nog tot het merkwaardige rijmpje 'Dikke Boems de Biggenknijper, kan niet door de puntenslijper'.

⁵ Luigi de Lerma (Reggio Emilia 1907 – Utrecht 1965) was een gerenommeerd Italiaans majolicakunstenaar, woonachtig in Groenekan. Hij specialiseerde zich in het vervaardigen van beschilderde keramische objecten, zoals schalen, vazen en tegeltafelen. De Lerma leed aan depressies. Eens in de zoveel tijd vernietigde hij alles wat hij net had gemaakt en kon dan weer opnieuw beginnen. Luigi de Lerma was lid van Kunstliefde en ontving in 1962 de Johan Kerkhofprijs. Hij was getrouwd met Sophie van der Does de Willebois, eveneens keramiste.

Mr G.A.M. Smeenck (lid van de Centrale Raad van Beroep), nr. 3
A. Smeenck – Kleijmans, Cécile Smeenck. Els Smeenck

Ir. W. Thijwissen (Max)⁶, nr. 5, echtgenote Lou⁷, Trees en Wim

E. Theissing, nr. 11, Helene Theissing – Janssen, Erik en Nando

Lout Ottenhoff

Julie de Wal (woonde in de Stolberglaan, nummer onbekend)

Dr. J.A.A. Verlinden (leraar schei- en wiskunde R.K. Lyceum), nr. 15
C. Verlinden – Baksen, Hans Verlinden, Nanda Verlinden

S. van Exter (chef de bureau Wegenbouw), nr. 17, A.J. van Exter – Hoving

J. Mertens (oud-officier Marine-Stoomvaart Dienst), nr. 39, M.J. Mertens –Moor.

Familie Schröder – v.d. Hurk, nr. 45
Dhr. Schröder was directeur van de Raiffeissenbank.

Prof. Dr. L. Seekles (conservator Rijks Universiteit), nr. 49, G.A. Seekles - Ader
Anneke en Paula Seekles

Jacob Ruyven en Rie Timmer (geen bewoners van de Stolberglaan. Rie Timmer
woonde aan de Biltstraat)

*De Schaal van De Lerma (1945), voor- en achterzijde. Doorsnede 355 mm.
De schaal wordt sinds 2011 bewaard op Stolberglaan nr.1.*

⁶ Max Thijwissen (1894-1971)

⁷ Louise Thijwissen-van Lent (1890-1973)

Bijlagen

a. Verslag van de bijeenkomst van Stolberglaanbewoners met herinneringen van Felix Ebbers en Yvonne Romijn, 15 september 2010, Aula Begraafplaats St. Barbara

Op maandag 15 september 2010 werden de bewoners van de Stolberglaan ontvangen in de aula van de begraafplaats St. Barbara door de heer Gerard Koning, directeur van de Begraafplaats. Ongeveer 15 bewoners namen aan de bijeenkomst deel, die in het teken stond van “De schaal van De Lerma”, een bijzonder keramisch object dat destijds via de bewoners van Nr.1 Paul en Ineke Monchen bij Paula Struick (nr. 25) terechtgekomen is. De schaal moet als ‘collectief bezit’ van de laan beschouwd worden⁸. Hij is door een aantal bewoners geschonken aan de voormalige bewoner van nr. 1, de heer F.H.H. Herold uit dankbaarheid voor de opvang tijdens de plotselinge evacuatie van de laan op 14 mei 1940. Deze evacuatie vond zijn oorzaak in het verlies van de Grebbelinie na de eerste Duitse aanvallen; de legerleiding besloot toen de linie op te schuiven tot voor Utrecht (Fort De Bilt / Lunetten). Om burgerslachtoffers te voorkomen, kregen de Stolberglaanbewoners het consigne hun huizen te verlaten. De helft van de gezinnen vond onderdak bij familie elders in Utrecht of in het land, maar voor de anderen kon niet op korte termijn een oplossing gevonden worden. Door het genereuze aanbod van de heer Herold, directeur van drukkerij en uitgeverij *Neerlandia*, om ze in zijn bedrijfspand aan de Kromme Nieuwegracht te huisvesten, werd toch een adequate oplossing geboden. Die situatie heeft enkele dagen geduurd. Na de capitulatie van het Nederlandse leger konden de bewoners weer naar de laan terugkeren.

Felix Ebbers, kleinzoon van de heer F.H.H. Herold, haalt herinneringen op aan de Stolberglaan (hij woonde zelf in de Graaf Adolfstraat / Nassaustraat). Zijn indrukken zijn verwerkt in *De schaal van De Lerma*.

Ook Yvonne van der Lijn- Romijn (dochter van mevrouw Romijn, nr. 31) voegt er haar herinneringen aan toe. Ook deze worden in *De schaal van De Lerma* verwerkt. Verschillende bewoners dragen hun steentje bij aan de discussie over het oorlogsverleden van de Stolberglaan. Het blijkt dat verschillende huizen nog sporen dragen van '40-'45, zoals de nrs. 13 en 19.

De heer Ebbers biedt aan Paula Struick (nr.25) een bijzondere bodemvondst aan, die hij gedaan heeft toen in de Stolberglaan de riolering vernieuwd werd. Het gaat om een ‘kloostermop’, vermoedelijk afkomstig van het klooster Oudwijk dat ongeveer op de plek van de H. Hartkerk lag. Deze St. Stevensabdij Oudwijk werd gesticht door de Utrechtse burggravin Mathilde in 1131 en was bedoeld voor gefortuneerde nonnen

⁸ De schaal is nu terug op Stolberglaan nr.1 en aldaar na afspraak te bezichtigen.

van adellijke komaf. De abdij beschikte over een uitgestrekt, ommuurd terrein, waaronder ook de huidige Stolberglaan begrepen was.

De Abdij van Oudwijk na de verbouwing tot landhuis (begin 17^e eeuw)

Nadat de beeldenstorm zijn werk had gedaan, werd de abdij eind 16^e eeuw verbouwd tot landhuis. Bij rioleringswerkzaamheden in 1999 kwam een hele muur van kloostermoppen aan het licht (zie foto).

Felix overhandigt de historische baksteen met enkele liefdevolle woorden aan Paula, die hem zichtbaar ontroerd en dankbaar in ontvangst neemt.

Paula Struick en Felix Ebbers, 15 september 2010

Nadat is afgesproken, dat de oorlogsherinneringen zullen worden samengevat in een document, waarvoor Rudo den Hartog de eindredactie op zich zal nemen, sluit voorzitter Joop de Bruin de bijeenkomst en volgt een informeel samenzijn met een voedzame soep, een hapje en een drankje.

b. Brief A. Godijn, Stolberglaan 43, d.d. 31 mei 1940 aan Burgemeester en Wethouders van Utrecht (origineel eigendom auteur)

A. GODIJN
Postrekening 60478
Telefoon 18393

UTRECHT, 31 Mei 1940
STOLBERGLAAN 43

GEMEENTE UTRECHT	
INGEKOMEN	Aan Heeren BURGEMEESTER en WETHOUDERS
-1. JUN. 1940	der Gerecht. UTRECHT
No	

Hoog Edel Achtbare Heeren !

"Leest dit met aandacht" ! En haalt er, al naar U verkiest, het goede of het kwade uit, en neemt dat ter harte !

Dezer dagen werden mij toegezonden "MEEDEDELINGEN van belang voor de uitreiking van algemeene distributieboekjes", onder bijvoeging van een kaart, waarop mij werd medegedeeld, dat - natuurlijk alleen tegen afgifte van behoorlijk ondertekende ontvangstbewijzen, met de daarbij behorende distributie-stamkaart, en bovendien tegen afgifte van een daarbij mede toegezonden kaart, eveneens voorzien van mijne handtekening - indien ik mij op 31 Mei 1940, tuschen 11 uur en 12 uur vervoegde aan het kantoor van den Distributiedienst, Weerdsingel O.Z. 99, mij 4 stuks algemeene distributie-bonboekjes zouden worden uitgereikt en overhandigd.

Door omstandigheden, buiten mijn schuld - militaire dienstplicht en/of afwezigheid van 2 mijner kinderen - en een klein omstandigheidje door mijn eigen schuld, was het den ambtenaren niet mogelijk mij de vier bonboekjes uit te reiken. Men was echter zoo vriendelijk mij te zeggen, dat ik óók nog op andere dagen kon terugkomen, om de boekjes alsnog in ontvangst te kunnen nemen. Er zijn zeer zeker menschen, Hoog Edel Achtbare Heeren, die op al deze dingen niets tegen hebben, maar bij mij, Mijne Heeren, loopt het nu toch de spuigaten uit. Wordt het nu eens niet hooftijd, Mijne Heeren, dat uit Uw midden wordt weggedaan, alles, wat niet ter zake dienende is ? Waarom, voor den dōnder ! stuurt U mij die boekjes niet rechtstreeks toe ? Is U bevreesd dat er misschien, men kan toch

*Afschrift
aan de heer F. B. van
der Gerecht. UTRECHT
13 juni 1940
Mijne Heeren, ik heb
uw brief betreurd en
aan heer G. heeft
verhoorden
H.*

A. GODIJN
Postrekening 60478
Telefoon 18393

UTRECHT, 19.....
STOLBERGLAAN 47

vervolg

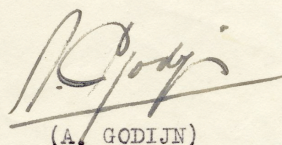
nooit weten, één tiende % in verkeerde handen zal komen ? Als dat zoo is, moeten dan die 99 negen tiende % U en/of Uwe ambtenaren achterna blijven loopen, voor zúlke onbenullige dingen ? Ik begrijp volkomen, dat U, Hoog Edel Achtbare Heeren, het deze dagen ontzèt-tend druk zult hebben, met het nàloopen, het in- en vóórlichten van de Duitschers, bij wier gratie U thans nog onze gemeente moogt regéëren en moogt bestúren, maar dat neemt toch niet weg, Mijne Heeren, dat het nu toch eens eindelijk tijd wordt, dat U óphoudt óns, burgers, met al die totaal overbodige administratieve rompslomp en al die "flauwe kul" lastig te ~~blijven~~ blijven vallen. U is/zijt toch nog niet héélemaal bedónderd, Hoog Edel Achtbare Heeren ? Het lijkt er anders veel op !

Als U zoo bevreesd blijft, Mijne Heeren, dat zoo'n onnoozel bonboekje in verkeerde handen komt, of mógelijk zou kúnnen komen, waarom laat U dan niet door een Notaris een acte van overdracht opmaken en in bijzijn van 2 of 3 getuigen, neemt U er desnoods 4, de bonboekjes overhandigen ?

Met volle hoogachting, indien gij die hoogachting wáárdig zijt, zónder, indien dit níet het geval is :

Ter kennisneming :
Afschrift gezonden aan:

Den Leider van de N.S.B.
Den Hoofdopsteller van
Het Nationale Dagblad.
Den Hoofdredacteur van
het UTRECHTSCH DAGBLAD.

(A. GODIJN)

Bouwondernemer
Stolberglaan 47
Utrecht.

Lid van den
HOOGEN RAAD VAN DISCIPLINE
der N. S. B.

Blijkens de aantekening rechtsboven op de brief is deze voorgelegd aan Kameraad Müller die Godijn de oren gewassen heeft. Ir. F.E. Müller was Kringleider van de NSB en een vertrouweling van Mussert. Hij was aanvankelijk benoemd tot Commissaris van de Provincie Utrecht, maar werd eind 1941 burgemeester van Rotterdam. Na de oorlog werd Müller veroordeeld tot 10 jaar gevangenisstraf, waarvan hij er zes heeft uitgezeten.

c. Lijst van bewoners van de Stolberglaan rond 1945 (bron: Het Utrechts Archief)

1. F.H.H. Herold, dir. Uitg. Mij. "Neerlandia"
3. Mr. G.A.M. Smeenk, lid van den Centr. Raad van Beroep
5. Ir. W. Thijwissen
7. J. Heirsch, onderdir. Pharmaceutische groothandel
9. G. van Meurs
11. E. Theissing
13. P.W. Weisfelt, technisch hoofdamt. Rijks Waterstaat,
S.W. Weisfelt, tandarts
15. Dr. J.A.A. Verlinden, leeraar schei- en wiskunde R.K. Lyceum
17. S. van Exter, chef de bureau Wegenbouw
19. Dr. H.C. Millius, conservator Rijks Universiteit ⁹
21. Ds. B. van Ginkel, Ned. Herv. Predikant
23. H.J. Harmsen, hoofdonderwijzer
25. N. Blokker, predikant Rem. Gereformeerd Gemeente
27. onbekend
29. Mr. A.M.J. de Jager, kantonrechter
31. F.J. Heijligers, ing. NS
33. Dr. M.H. Tromp, gemeentearts GGD
35. H.A.W. Gerson, directeur N.V. Kors Woningbureau
37. G. van Basten, eig. Utrechtsch Binnenhuis
39. J. Mertens, oud-officier marine-stoomvaartdienst
41. Chr. Bronkhorst, adj.directeur Gemeentewerken
43. P. Montagne, inspecteur radiodienst Philips
45. Mr. J.H. Kuiper, lid van den Centr. Raad van Beroep
47. A. Godijn, bouwondernemer
49. Dr. L. Seekles, conservator Rijks Universiteit
51. onbekend
53. Ir. F.E.D. Enschede, hoofdingenieur Prov. Waterstaat

d. Geraadpleegde literatuur

1. Dr. L. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, Staatsuitgeverij 1970, deel 3, blz. 325 en 326
2. Dr. J.E.A.L. Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, Uitg. Het Spectrum, 1968
3. Mr. G.A.W. ter Pelkwijk, *Utrecht in de meidagen van 1940*, Jaarboekje Oud-Utrecht 1949, blz. 137 t/m 157
4. Z. van Doorn, *Nog iets over de voormalige abdij Oudwijk*, Maandblad Oud-Utrecht, 39e jg, nr. 2, febr. 1966
5. A.J. van der Leeuw en J. van Miert, *'Een gewone stad in een bijzondere tijd: Utrecht 1940-1945'*, uitg. Het Spectrum, Utrecht, 1995
6. T. Spaans – van der Bijl, *Utrecht in verzet 1940-1945* (met uitvoerige beschrijving van het Rosarium-incident, 7 mei 1945), uitg. De Plantage, 2^e herziene druk, 2005

⁹ Dr. Millius was een broer van de directeur van de Jaarbeurs. Hij kwam om op 12 juli 1949 bij de ramp met de Constellation 'Franeker' in India (Ghatkobar).

7. Pieter van de Vliet, *De kleine oorlog bij het huis van Mussert*. Utrechts Nieuwsblad 5 mei 1990, pag. 35
8. Mieke Heurneman en Bettina van Santen, *De Utrechtse Wijken (Oost)*, uitg. SPOU en het Utrechts Archief, 2007
9. *Nationaal Socialistische Almanak 1943* en *idem 1944*, uitg. 'in opdracht van den Organisatieleider door den Materiaaldienst der N.S.B.'
10. Rob Hufen Hzn. *Tuindorp. Een bedrijvige gemeenschap in de twintigste eeuw* uitg. Stichting De Plantage, 2^e herz. druk 2002.
11. Wout Buitelaar, *Panden die verhalen, een kleine oorlogsgeschiedenis van de Utrechtse Maliebaan*. uitg. Matrijs, 3^e druk 2010.

Verantwoording

Deze publicatie kon niet tot stand komen zonder de gewaardeerde inbreng van de direct betrokkenen, Felix Ebbers en Yvonne van der Lijn – Romijn, en enkele bewoners van de Stolberglaan die hebben samengewerkt aan het initiatief van Paula Struick om de Schaal van De Lerma in een breder perspectief te plaatsen: Joop de Bruin, Andrée Jas, Joke van Straten en Fred Schouten.

Stolberglaan 41, januari 2011

Rudo den Hartog

Uitgave Ver. Stolberglaan, Utrecht, 2011 (2e druk 2016)
© 2011 en 2016 mr R.J. den Hartog

De Stolberglaan kort voor de oorlog (ansichtkaart collectie-A.Jas)